

ostvarivaće se u mjeri njene emancipacije od zahtjeva i pritisaka politike, od političke i ideološke indoktrinacije, zavisno od ispunjavanja izvornog zadatka da proučava procese u bosanskom društvu, da ih vještački ne razbija i ne cijepa po konfesionalnim i etno-nacionalnim ispoljavanjima, a kad pristupa izučavanju konkretnih pojava u konfesionalnim i etno-nacionalnim okvirima da istražuje njihovu povezanost i uslovljenost djelovanjem tendencije i tokova koji nose razvitak bosanskog društva.

Završavajući ovu kratku šetnju kroz prošlost i sadašnjost Bosne prisjetio sam se stiha poznatog austro-njemačkog dramatičara Franca Grilparcera, kojim se on obraća Austriji u trenutku njenog kriznog položaja: "Österreich, Dein Schicksal in Deinem Lager ist". Ovaj stih parafraziram obraćanjem: "Bosno, Tvoj lager i Tvoja sudbina je u Evropi"!

Što sam htio da kažem ovom parafrazom? Po istorijskom iskustvu Bosna je jedna od najbogatijih zemalja u Evropi. Oslonjena na to svoje bogatstvo, promišljenom upotrebom istorijske pameti Bosna može uspješno raditi za svoju budućnost i konačno stati na pravi put u stabilnu epohu svoje povijesti.

Sa ovim mislima još jednom Vam svima zahvaljujem na dobrim željama za moju knjigu.

Enver Redžić

Hamdij Kapidžić, *Ali-paša Rizvanbegović i njegovo doba, ANUBiH i Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo 2001., str. 190**

U zaostavštini uglednog historičara, profesora Filozofskog fakulteta u Sarajevu i člana Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine dr. Hamdije Kapidžića pohranjen je zanimljiv rukopis, koji se odnosi na Hercegovinu i porodicu Rizvanbegovića od sredine XVIII do sredine XIX stoljeća. Rukopis je najvjerovatnije nastajao u vremenu od 1930. do Drugog svjetskog rata, i raden je najvećim dijelom na arhivskoj građi i zapisima savremenika, a također je korištena časopisna i monografska literatura iz onog vremena, koja je poslije dva velika stradanja Bosne i Hercegovine, 1941-1945. i 1992-1995., znatno reducirana. Ovo djelo je veoma interesantno i korisno za našu nauku s obzirom da je za njegovo nastajanje korištena izvorna građa sakupljena neposrednim autorovim istraživanjima u više arhiva relevantnih za obradu historije Hercegovine u stoljetnoj epohi historijskih mijena od feudalizma ka građanskom

* Ovaj tekst pročitao je na promociji ove knjige, održanoj 19. V 2001. godine, u Akademiji nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

društvu. Ono otvara nove teme u historiji Bosne i Hercegovine vezane za uloge pojedinih feudalnih porodica i ličnosti, a prije svih Ali-paše Rizvanbegovića. Stoga se nadamo, da će ovo djelo pobuditi interesovanje i obradovati, ne samo uži krug stručnjaka, nego i sve ljubitelje naše prošlosti.

Svoja prva naučna istraživanja Kapidžić je posvetio rodnoj Hercegovini, objavivši preko 20 radova iz političke, ekonomske i društvene historije. Njegovo hercegovačko porijeklo ga je dugo usmjeravalo toj problematici i on je, između dva svjetska rata, tragao za temama koje su bile aktuelne za vrijeme u kome je živio. Da bi objasnio historijska kretanja u Hercegovini u XVIII i XIX stoljeću, Hamdija Kapidžić je bio najaktivniji istraživač arhivske građe i zapisa hroničara koji su bilježili i komentarisali događaje koje je on istraživao.

Hamdija Kapidžić na početku piše o Hadžunu Rizvanbegoviću, a zatim o mnogo poznatijem Ali-paši, kojem se vraćao više puta. Brojnim radovima o Hercegovini treba dodati i njegovo glavno djelo *Hercegovački ustanak 1882. godine*, koje je jedno od najčešće citiranih djela u našoj historiografiji.

Zadnje decenije XVIII i prva polovina XIX stoljeća donijele su veliku prekretnicu u historiji Osmanskog carstva. Proklamovane reforme od sultana Selima III do sultana Abdul-Medžida označile su prelazak sa feudalnog na građansko društvo. U svim zemljama svijeta takve vrste promjena ne prolaze bez velikih lomova i obično su praćene revolucijama (američka, francuska, engleska, mađarska itd.). U Osmanskom carstvu javljaju se seljački ustanci koji prerastaju u nacionalne pokrete za autonomiju, pri čemu se izgrađuju nacionalne institucije kao bitan korak do stvaranja nacionalnih država. U Bosni su reforme obilježene bošnjačkim pokretom za autonomiju predvođenim Husein-kapetanom Gradašćevićem. U stoljeću kada Rizvanbegovići postaju stolački kapetani Hercegovina doživljava promjene u političkom, ekonomskom i socijalnom životu.

Porodica Rizvanbegovića, smještena u Stocu, Mostaru, Blagaju na Buni i u Hutovu, imala je najveći historijski značaj, a njen prvak Ali-paša bio je najznačajnija ličnost Hercegovine u XIX stoljeću. Ova porodica dala je stolačkoj kapetaniji nekoliko kapetana i funkcionera koji su uticali na ulogu Hercegovine, smještene između Dubrovnika, značajne razvojne tačke na moru, Bosne, u reformskim previranjima, i Crne Gore, koju prate različite teškoće prelaska sa rodovsko-plemenskog društva na početne oblike državne organizacije, te mletačke i habsburške Dalmacije, odvojene od Bosne i Hercegovine "sanitarnim i carinskim zidom". Veoma važno mjesto u historiji Hercegovine ovoga perioda zauzima odnos među najuglednijim hercegovačkim porodicama koje se duže ili kraće zadržavaju na kapetanskim položajima i imaju vodeću ekonomsku i političku ulogu u Hercegovini (Rizvanbegovići, Čengići, Resulbegovići, Šarići, Redžepašići, Gavran-kapetani i dr.).

Hercegovina kao zaleđe Dubrovnika nalazi se na prvom mjestu interesovanja Dubrovčana. Tu se nalaze prve carine koje donose veoma značajne prihode i jednoj i drugoj strani. Najuglednije porodice u Hercegovini vode dugotrajnu i nemilosrdnu borbu za vlast u kapetanijama, jer su kapetani u njima bili "mali sultani", a mutesarifi pokrajina su na još višoj ljestvici na koju se popeo i Ali-paša Rizvanbegović. Zbog toga nije ništa neobično što se pojedine starješine uglednih bošnjačkih porodica pojavljuju u svojoj klasi i u narodu kao kontroverzne ličnosti. Tome posebnu dramatiku daje okolnost da se sve to dešava u trovrsnoj, ekonomski i društveno nerazvijenoj pokrajini, koja je stalno serhat, krajina ili granica dviju velikih carevina, Osmanske i Habsburške.

U tim brojnim i izukrštanim koordinatama djeluje porodica Rizvanbegovića i njen najistaknutiji predstavnik Ali-paša, prolazeći kroz sve labirinte i zamke uspona i padova.

Radeći na ovom rukopisu, akademik Kapidžić je vlastitim istraživanjima u više navrata prikupljao i koristio izvornu građu u arhivima Beča, Dubrovnika, Zadra, Kotora, Cetinja, Sarajeva, Zagreba i Beograda, koji nude veliki broj arhivskih fondova za područje Hercegovine u drugoj polovini XVIII i prvoj polovini XIX stoljeća.

Pored ličnih arhivskih istraživanja profesor Kapidžić koristi i publikovane izvore koji tretiraju ovu problematiku, memoarsku građu, dnevnike i zapise savremenika, privatna saopštenja i narodnu tradiciju. Također je iskoristio i svu dostupnu literaturu koja se odnosila na porodicu Rizvanbegovića i Hercegovinu od sredine XVIII do sredine XIX stoljeća.

Pri korištenju zapisa (hronika) i dnevnika savremenika, koji su vrijedan historijski izvor, Kapidžić je uvijek oprezan, jer su oni podložni subjektivnim ocjenama, pa ih kad god može provjerava drugim izvorima i navodi ih kao jedno savremeno gledište, ali ne i kao odlučujuću činjenicu u procjeni historijskih zbivanja.

* * *

Sadržaj ovog rukopisa tretira četiri cjeline vezane za historiju Hercegovine u tom periodu i ulogu porodice Rizvanbegovića: a) Rizvanbegovići do imenovanja Ali-paše hercegovačkim mutesarifom, b) Odnos Ali-paše Rizvanbegovića i Petra II Petrovića Njegoša, c) Odnos Ali-paše prema Porti i bosanskim vezirima i d) Slom bosanske feudalne aristokratije i pogibija Ali-paše Rizvanbegovića.

U borbi za prestiž u stolačkoj kapetaniji Rizvanbegovići su uspjeli da sačuvaju stolačku maličanu, što im je pomoglo da izađu kao pobjednici u borbi za vlast sa Šarićima. Nakon borbi unutar porodice Rizvanbegovića, krajem prve decenije XIX stoljeća, godine 1813. za kapetana i muselima stolačkog dolazi Ali-aga Rizvanbegović.

Nakon što je svojoj vlasti potčinio Resno, Gabelu, Dubrave i Žitomisliće, Ali-aga je postao najugledniji i najmoćniji musliman u Hercegovini. Hamdija Kapidžić piše da je Ali-aga u tom vremenu bio "čovjek o kome se vodilo računa."

Nedugo zatim u Bosni dolazi do pokreta za autonomiju. Porta je cijenila Ali-agino držanje u doba Gradaševićevog pokreta i označila ga njegovim glavnim protivnikom u Hercegovini. Za to je dobio Hercegovinu kao nagradu, da njome upravlja kao posebnom oblasti, odvojeno od Bosne, a uz to i vezirski čin 14. januara 1833.

Ovim rukopisom se upotpunjuju i detalji o odnosima Hercegovine i Crne Gore za vrijeme vladavine Petra II. Radi se o dvije susjedne pokrajine na čelu sa domaćim ličnostima, Ali-pašom, vezinom hercegovačkim i Petrom II, vladikom crnogorskim.

Rijedak je bio položaj vezira u Osmanskoj carevini kao što je bio položaj Ali-paše Rizvanbegovića. Porta je odstupila od uobičajenog pravila i imenovala ga vezinom u njegovoj rodnoj Hercegovini, praveći izuzetak i presedan. Time je potcrtana naklonost prema njemu i naglašene njegove zasluge za Carstvo. Vremenom je ta naklonost slabila, piše Hamdija Kapidžić, označavajući Ali-pašu predstavnikom feudalizma na zalasku. Kapidžić upozorava da bosansko-hercegovačko plemstvo uopće nije shvatilo reforme, pa ni sam Ali-paša Rizvanbegović. Pri tome je autor izdvojio jednu suštinsku političku misao Ali-paše. Kada je Porta za vrijeme reforama počela dovoditi činovnike Osmanlije da upravljaju Bosnom umjesto domaćih ljudi, Ali-paša je izjavio da se "Bosnom ne može upravljati bez Bošnjaka", što bi mogao biti njegov politički testament, koji je vjerovatno pomogao da puška "slučajno" opali i ubije ga.

Kapidžić navodi da su Bosanci i Hercegovci htjeli da Omer-paša ne uspije u svojoj akciji, a da oni u isto vrijeme u očima Porte ne izgube ništa. Ta igra slomila je i Bosance i Hercegovce, konstatuje autor.

Dana 10. II 1851., ulaskom nizama sa Mehmed Skender-begom na čelu u Mostar, označen je kraj političke karijere Ali-paše Rizvanbegovića. Nakon pogibije Ali-paše (krajem marta 1851.) Hercegovina je ponovo pripojena Bosni.

Na kraju, Hamdija Kapidžić konstatuje da "Ali-paša Rizvanbegović zaslužuje punu pažnju i dostojno mjesto u našoj narodnoj istoriji, kako po svom političkom djelovanju, tako i po svom dobrom ekonomskom stanju naroda u njegovo vrijeme".

Ali-paša je za svoje vlade u unapređenju poljoprivrede više učinio nego svi drugi. Uzimajući u obzir sve ove aktivnosti, on se s pravom može smatrati promotorom modernizacije u Hercegovini. Osim ekonomije i pokušaja otklanjanja gladi, Ali-paša je svojim vakufima unaprijedio kulturni i vjerski život hercegovačkih Muslimana, te potpomagao etabliranje i institucijaliziranje katoličke i pravoslavne crkve u Hercegovini.

U bošnjačkom (muslimanskom) narodu Bosne i Hercegovine samo je nekoliko ličnosti imalo izgleda da postanu općeprihvaćeni narodni (nacionalni) prvaci. Šanse da to postanu imali su i Husein-kapetan Gradašćević i Ali-paša Rizvanbegović: prvi sa izuzetnom dvogodišnjom epizodom autonomije Bosne, a drugi kao paša, vezir i mutesarif Hercegovine u svojoj gotovo dvodecenijskoj vladavini.

Posebno bih se osvrnuo na ulogu Ali-age u prelomnim trenucima za stanovnike Bosanskog ejaleta (Pokret za autonomiju). Ona je kontroverzno prikazana. Inače, u našoj historiji malo je značajnih ličnosti koje nisu kontroverzno prikazane, posebno u XIX stoljeću, kada su se na jugoslavenskom prostoru počeli formirati nacionalni pokreti i stvarati kulturna i politička jezgra nacionalnih država. Posmatran sa tog stanovišta, rukopis Hamdije Kapidžića ima više dimenzija, od kojih su dvije presudne: odnosi dvije pokrajine, Bosne i Hercegovine i pitanje konstituisanja bošnjačkog naroda kao političkog faktora u BiH. Okvir svemu je Osmansko carstvo, a važni faktori su trovjerska struktura - muslimani, pravoslavni i katolici, i za njih vezan interes velikih sila, Austrije, Rusije i posebno Osmanskog carstva. Dvije feudalne porodice, magnata Gradašćevića u Bosni i Rizvanbegovića u Hercegovini, zainteresirane su da na svojim posjedima nasele radnu snagu, povećaju prihode sa zemlje, u kojima leži njihova moć, a također da modernizacijskim pokušajima u oblasti poljoprivrede, uređenjem vjerskih odnosa i obrazovanja stvore bolje odnose sa svojim zakupcima (čifčijama).

I pored Ali-pašina nesumnjivog značaja, ni nakon sto pedeset godina nije napisana historija njegovog vremena u Hercegovini. O porodici Rizvanbegovića i raznim aspektima njene uloge u historiji Hercegovine napisano je više priloga, ali nijedan od njih ne daje cjelovit historijski prikaz. Ni ova knjiga još nije historija ove porodice, a još manje historija Hercegovine u ovom periodu, ali jeste, neosporno, do sada najpotpuniji pogled na ulogu ove porodice i njenog najznačajnijeg predstavnika.

Arhivskim istraživanjima i unošenjem novih činjenica u historiju Hercegovine druge polovine XVIII i u XIX stoljeću Hamdija Kapidžić je znatno doprinio boljem poznavanju hercegovačkog društva uopće. Sa dubokim senzibilitetom autor istražuje i objašnjava probleme i tegobe Hercegovine i Hercegovaca. Zahvaljujući svom hercegovačkom porijeklu, on je najbolje razumio njihovu borbu sa stihijom hirovitog, posnog krša, nesigurnost nemirnog trovjerskog serhata i okamenjenog tradicionalizma. Ovakvo djelo o Hercegovini može napisati samo Hercegovac.

* * *

Dr. Hamdija Kapidžić je napisao i objavio preko 120 naučnih i stručnih radova od kojih je većina (oko 70 %) rađena na bazi prvorazrednih arhivskih

izvora i predstavljaju tematski i sadržajno originalna naučna ostvarenja. Kapidžić je beskrajno želio da se napiše autentična i vjerodostojna historija Bosne i Hercegovine. Čitav svoj naučno-istraživački rad podredio je ovom cilju, jer se samo u tom kontekstu može objasniti tako širok tematski okvir od zadnje trećine XVIII stoljeća do 1918. godine. Duboko je vjerovao da se objektivna historija Bosne i Hercegovine može napisati sakupljanjem, publikovanjem i objektivnom interpretacijom primarnih historijskih izvora. Bez takvog pristupa, u vjerski i nacionalno izmiješanoj Bosni i Hercegovini, smještenoj na razmeđu svjetskih civilizacija, kultura i malih balkanskih nacionalnih država nema naučnog korektiva i objektivne historijske svijesti.

Profesor Kapidžić je taj problem osjećao od početka svog naučnog rada. Gotovo da nema kod nas historičara koji je tako predano težio da arhivskim istraživanjima i izvorima iz prve ruke potkrijepi svoje analize i zaključke. Neke od njegovih glavnih studija bile su praćene publikovanjem originalnih izvora nudeći na taj način, ne samo provjeru vlastitih analiza nego i trajnu mogućnost historičarima da se njima koriste.

Takvim pristupom historijskoj nauci Hamdiji Kapidžiću su bile otvorene stranice preko dvadesetak historijskih i srodnih časopisa u kojima je publikovao svoje radove i tematske zbirke izvora.

Kao jedan od osnivača Katedre za historiju, a kasnije i šef Odsjeka za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, profesor Kapidžić je od početka stvarao i predavao jedan od glavnih predmeta ovoga studija: Historija naroda Jugoslavije novog vijeka (do 1918. godine). To mu je davalo širinu pogleda i mogućnost da bosansko-hercegovačku historiju proučava i razumijeva u kontekstu širih, jugoslavenskih i evropskih historijskih procesa. Ličnim primjerom i podsticanjem uveo je desetine mladih historičara u beskrajne arhivske labirinte, koji su postali atraktivni i nezamjenjivi putevi do historijske istine, koja jeste jedini, i toliko potrebni, korektiv nagomilanih kontroverzi i mitomanija.

Nažalost, jedan veliki naučni opus nalazi se još uvijek rasut u velikom broju časopisa i publikacija. Poslije agresije na Bosnu i Hercegovinu i katastrofalnog uništenja njenog knjižnog fonda, znatno je otežan uvid u djelo ovog vrsnog historičara, koji je zadužio našu nauku i brojne naučne, prosvjetne i kulturne institucije, da učine napor da se u vidu sabranih (ili bar višetomno izabranih) djela ovog zaslužnog naučnika publikuju i učine dostupnim našoj nauci, kulturi i prosvjeti. Ova djela su danas višestruko potrebna s obzirom da se historijska nauka u Bosni i Hercegovini nalazi u kadrovskoj i istraživačkoj stagnaciji, pa čak i općoj krizi.

Iljas Hadžibegović